

Ontdek de wereld van wetenschap



rijksmuseum
boerhaave

Jaarverslag 2018

Voorwoord

Het gaat goed met Rijksmuseum Boerhaave!

Het museum was in 2018 weer volledig open voor het publiek na de heropening op 16 december 2017. In de presentatie is de collectie nu een aanleiding om verhalen te vertellen over de belangrijkste ontdekkingen uit de Nederlandse wetenschapsgeschiedenis, de onderzoekers die erachter zitten, en de impact van hun ontdekkingen op het leven van vandaag. Ook is er in de presentatie nu aandacht voor de actuele stand van zaken in de natuurwetenschappen en de geneeskunde door samenwerking met innovatieve kennisinstellingen en bedrijven, zoals het 3D geprinte kindhartje uit het LUMC dat gebruikt is om een ingewikkelde hartoperatie bij een jonge baby voor te bereiden. De herinrichting is tot stand gekomen onder verantwoordelijkheid van directeur Dirk van Delft, die op 31 maart 2018 met pensioen ging. Per 1 april trad ik aan als directeur van het prachtige, vernieuwde museum.

De totaal vernieuwde presentatie en de bijbehorende doelgroepverbreding hebben hun vruchten afgeworpen. Ondanks de heel warme zomer haalde het museum met 106.596 bezoekers in 2018 opnieuw een bezoekersrecord.

Onze bezoekers tonen zich enthousiast en complimenteren ons in het gastenboek. Maar ook internationale vakgenoten en experts weten de vernieuwde presentatie te waarderen.

Het hele jaar door ontvangen we inmiddels collega musea die – in de voorbereiding van museale vernieuwingen – bij ons te rade gaan.

Heel recent ontving het museum het grootste compliment. Op 25 mei 2019 werd Rijksmuseum Boerhaave in Sarajevo uitgeroepen tot het European Museum of the Year 2019! Het museum won deze prestigieuze prijs door de indrukwekkende innovaties die zijn doorgevoerd met de vernieuwing. De internationale jury roemt het geheel vernieuwde wetenschapsmuseum:



“The exceptional quality of this museum results from its artful approach to communicating science. Important and beautiful objects are interpreted using the latest technologies and the personal stories of those driven by a passion for the pursuit of knowledge. The result is science with a human face, inspiring curiosity and amazement as well as engaging a wide public in debates on important scientific and ethical questions of our time.”

Deze internationale erkenning door vakcollega's is de kers op de taart van de totale transformatie van de afgelopen jaren. Tegelijkertijd is een museum nooit af, en altijd in beweging. Deze bekroning is een prachtig fundament voor de volgende stap in de ontwikkeling van het museum.



Amito Haarhuis,
directeur-bestuurder, Rijksmuseum Boerhaave

Het hernieuwde museum

Een korte terugblik

In een tijdsbestek van enkele jaren werkte Rijksmuseum Boerhaave aan een compleet vernieuwd museum. De vernieuwing betrof eveneens het gebouw zelf. Aangescherpte eisen rond klimaat, veiligheid en duurzaamheid hebben geleid tot een museumgebouw dat in alle opzichten tegemoet komt aan de groeiende bezoekersaantallen. Du Prie Bouw & Ontwikkeling verzorgde in samenspraak met het Rijksvastgoedbedrijf de renovatie.

Voor de 'artistieke' herinrichting werkten we samen met diverse ontwerpbureaus.

Al in 2015 namen we het hernieuwde Anatomisch Theater in gebruik. Hier werkten we samen met Tinker Imagineers en Mr. Beam.

In de jaren 2016/2017 - het museum was voor publiek gesloten - vervolgden we de herinrichting. Met de ontwerpbureaus Opera Amsterdam en Studio Louter onderging de vaste presentatie een complete metamorfose. De chronologische opstelling maakte plaats voor een thematische presentatie. In vijf thema's maken de bezoekers op een uitnodigende manier kennis met het Nederlands wetenschappelijke erfgoed van de laatste vier eeuwen tot aan nu. Voor het begrip en de betrokkenheid werken we met uitnodigende ensceneringen rondom mooi uitgelichte objecten waar evengoed ruimte is voor zowel spel als verdieping. De relevantie voor ons dagelijks leven vormt een rode draad en is belangrijk voor de betrokkenheid van de bredere doelgroep die we willen interesseren voor het wetenschappelijk erfgoed van Rijksmuseum Boerhaave.



Ontwerpbureau SODA tekende voor de ontvangstruimtes als entree, museumcafé, congresruimte en de museumwinkel. Vanuit een aangescherpte visie op de hospitality heten we de dagbezoekers en de gasten van evenementen welkom in een hernieuwde entreezone, inclusief museumwinkel en bieden het museumcafé en de congresruimte meer mogelijkheden voor dag- en eventcatering.

Bij een hernieuwd museum past vanzelfsprekend een nieuwe corporate identity. Deze nieuwe corporate identity met een nieuw logo ontwikkelde SILO Agency.

Door te participeren in het onderzoek 'De tentoonstellingsmaker van de 21ste eeuw' van het lectoraat Crossmedia van de Hogeschool van Amsterdam, kregen wij de mogelijkheid om de vernieuwde presentatie door externen te laten evalueren. Het onderzoek vond in de eerste maanden na de heropening plaats met inzet van observaties, focusgroepen en enquêtes. Het spitste zich toe op de eerste twee themazalen 'De Gouden Eeuw' en 'Ziekte & Gezondheid'. De evaluatie leverde een gemiddelde waardering van respectievelijk een 7,9 en 8,0 op. De afronding van het totale onderzoek is in 2019, maar in het najaar van 2018 kregen we al een eerste inhoudelijke terugkoppeling. Enkele reacties:

"Ik wil echt mijn complimenten geven. Ben ook in de oude opstelling geweest, maar het is nu behapbaar voor mij."

"Wat ik hier leuk vind, is dat er afwisseling is tussen objecten, interactieve dingen en stukjes tekst".

Deze complimenten na afloop van de herinrichting verhouden zich tot de tussentijdse positieve terugkoppelingen van onze primaire en secundaire doelgroepen in onze meerjarige samenwerking met onderzoeksbureau Motivaction gedurende de totstandkoming van de nieuwe vaste presentatie. In de aanloop naar de herinrichting begeleidde onderzoeksbureau Motivaction ons intensief in onze nieuwe doelgroepenstrategie.



Prijzen

De herinrichting en onderdelen ervan kregen diverse prijzen en onderscheidingen.



Prijswinnend ontwerp bij de Internationale Design Awards 2018

International Design and Communication Awards (Chicago), september 2018



Goud in de categorie Best Scenography for a Permanent Collection

De International Design and Communication Awards (IDCA) worden uitgereikt om uitstekende ontwerp- en communicatie-initiatieven in de hele kunstwereld te vieren. Rijksmuseum Boerhaave won de gouden medaille in de categorie beste scenografie voor een vaste presentatie tijdens de International Design and Communication Awards.



International Design Awards, Los Angeles, mei 2018



Zilver in categorie Multimedia/Animation en Brons in categorie Architecture/Exhibit

De International Design Awards (IDA) onderscheiden visionaire ontwerpen op het gebied van architectuur, interieur, product, grafisch en modeontwerp. De interactieve projectie 'Vesalius ontleedt je arm' te zien in het thema 'de Gouden Eeuw' won een zilveren medaille. Een ontwerp van Studio Louter samen met digital ontwerpstudio SHOSHO.

De integratie van ruimte en verhaal kreeg een bronzen medaille. Naar ontwerp van Ontwerpbureau Opera Amsterdam en Studio Louter.



AVICOM F@IMP Festival 2018 (Kommern), april 2018

Goud in de categorie Innovative Application

De F@IMP avicom awards werden uitgereikt op de F@IMP 2.0. Dit evenement wordt georganiseerd door AVICOM, ICOM Internationaal Comité voor Audiovisuele, nieuwe Technologieën en Sociale Media. F@imp 2.0 is een internationaal evenement gericht op het aanmoedigen en erkennen van de productie en distributie van audiovisuele producties en innovatieve multimedia technologieën geïnitieerd of geproduceerd door musea of erfgoed- en culturele instellingen over de hele wereld. Studio Louter nam de prijs voor het concept en de creatie van alle multimedia in Rijksmuseum Boerhaave in ontvangst.



Visual Artist Award (Miami), juli 2018

Best Interior Architecture Mapping

De Visual Artist Awards onderscheiden pioniers en leiders op het gebied van projectie mapping, motion graphics en augmented reality. Het 'Theatrum Anatomicum' van Rijksmuseum Boerhaave komt tot leven met behulp van video mapping op wanden, plafond en het lichaam op de snijtafel in het midden. Ondergedompeld in de show ervaren bezoekers de verwondering en nieuwsgierigheid die wetenschappers van alle tijden heeft gedreven. Het belevenis ontwerp van het Anatomisch Theater is van design bureau Tinker Imagineers en de video mapping van Mr. Beam.



rijksmuseum
boerhaave

Wood Pencil – D&AD Impact Awards (Londen) en Bronze Cube – Art Directors Club (New York)

De nieuwe huisstijl maakt deel uit van de nieuwe merkstrategie die is ontworpen en ontwikkeld door Silo Agency, Den Haag. De huisstijl van het museum werd geroemd om de verbeelding van onderzoek en experiment.

European Museum of the Year Award 2019 (Sarajevo), European Museum Forum

Dit is de oudste en meest prestigieuze museumprijs in Europa. Rijksmuseum Boerhaave ontving de prijs voor de uitzonderlijke publieke kwaliteit tot uitdrukking komend in een samenhang van technologische creativiteit, excellente persoonlijke verhalen en een kunstzinnige inrichting.

De prijs werd uitgereikt door het European Museum Forum, dat onder de Raad van Europa valt, en de prijs als sinds 1977 uitreikt. Jaarlijks belooft de jury innovatieve ontwikkelingen die de publieke kwaliteit verhogen, en een grote invloed kunnen hebben op het nationale en internationale vlak. Dit jaar waren er 40 genomineerden uit 17 landen. Eerdere winnaars waren onder anderen het Victoria and Albert Museum (V&A) in Londen, het Guggenheim Museum in Bilbao, en het Rijksmuseum in Amsterdam (2015).



Tentoonstellingen

Naast de hernieuwde presentatie op de verdieping staan de zalen op de begane grond in het teken van de tijdelijke tentoonstellingen. In de tijdelijke tentoonstellingen maken we onderscheid tussen tentoonstellingen voor de volwassen bezoeker en tentoonstellingen speciaal voor families en schoolklassen. Jaarlijks presenteren we tenminste drie tentoonstellingen.



Model menselijk oor, 1844

Spelen met Wiskunde

15 december 2017 t/m 31 december 2019

In deze familietentoonstelling spelen we in op de jongerencultuur: we namen helden als uitgangspunt om begrippen als 'snelheid, tijdmeting, kansberekening, mechanica en navigatie' op een aantrekkelijke manier te presenteren. Max Verstappen en Doutzen Kroes maar ook de tot de verbeelding sprekende Strandbeesten van Theo Jansen illustreren typerende fenomenen, steeds in combinatie met objecten uit de eigen museale collectie.

De keuze voor wiskunde is heel bewust. In de achterliggende jaren hebben we ervaren hoe populair een wiskundeprogramma kan zijn. We namen ook de adviezen van de adviseurs van Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) ter harte om de onderwerpen uit het curriculum 'statistiek, computer based mathematics en berekeningen' op te nemen.

De tentoonstelling sloot tevens aan bij een door Leidse masterstudenten wetenschapscommunicatie ontwikkelde wiskundewandeling door Leiden. Juist omdat de wandeling begint en eindigt bij Rijksmuseum Boerhaave bood deze bezoekers de mogelijkheid de kennismaking met wiskunde op een speelse manier te verlengen.

Samenwerkingspartners: Platform Wiskunde Nederland en de Vakgroep Wetenschapscommunicatie van de Universiteit Leiden.



Frankenstein; Op weg naar een nieuwe mens

16 maart t/m 28 oktober 2018

Ter gelegenheid van het feit dat het 200 jaar geleden was dat de roman 'Frankenstein; or the modern Prometheus' van Mary Shelley verscheen, presenteerden we, in het kader van een meerjarige samenwerking met de Museumfabriek in Enschede over de maakbaarheid van de mens, de tentoonstelling 'Frankenstein; op weg naar een nieuwe mens'.

Net als in de roman van Mary Shelley, botsen ook in dagelijks handelen ons vooruitgangsgeloof en nieuwsgierigheid met een diepe angst voor vernieuwing. Deze tentoonstelling op het snijpunt van wetenschap en kunst omvatte nieuwe vakgebieden als bio-engineering, robotica en environmental sciences. We selecteerden een bijzonder palet aan (inter)nationale kunstenaars en bio-artists. Natuurlijk ontbraken objecten uit de eigen collectie niet. Door de combinatie met hedendaags onderzoek en ontregelende bio-art (middels een artist-in-residence programma) kregen deze objecten een nieuwe betekenis.

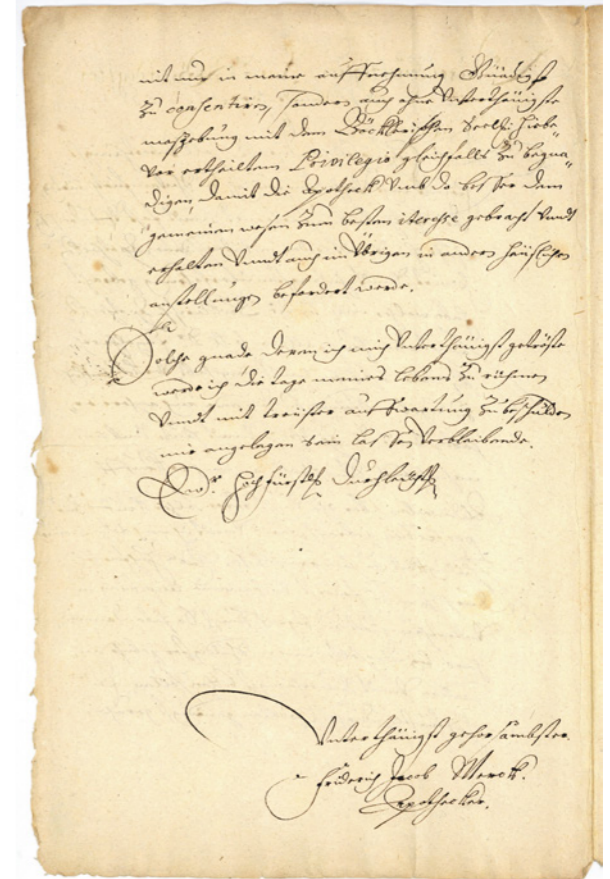
Naast de samenwerking met de Museumfabriek, adviseerden Waag Society en de Verbeke Foundation in België over de selectie aan kunstenaars. Externe financiering kwam van het Mondriaan Fonds, Fonds 1818 en het Prins Bernhard Cultuurfonds.



Op recept, 350 jaar medicijnen

19 april 2018 t/m 30 april 2019

Deze tentoonstelling gaat over de geschiedenis van vier eeuwen medicijnontwikkeling. Parallel aan de 350^{ste} geboortedag van Herman Boerhaave is het ook 350 jaar geleden dat Friedrich Jacob Merck in Darmstadt de Engel apotheek kocht. Dit was het startpunt van wat later zou uitgroeien tot 's werelds oudste nog bestaande farmaceutische concern: Merck. Aan de hand van binnen- en buitenlandse objecten vertellen we in de tentoonstelling het verhaal van de ontwikkeling van een ouderwetse apotheek naar de huidige farmacie.



Herman Boerhaave & de Gouden Eeuw van de wetenschap

30 nov 2018 t/m 1 sep 2019

Met deze tentoonstelling vierde Rijks-museum Boerhaave de 350ste geboortedag van de naamgever van het museum. De bezoeker maakt kennis met de 'leermeester van Europa', zijn tijdgenoten en de bijzondere tijd die we kenmerken als de Gouden Eeuw van de Wetenschap. Veel mensen weten tegenwoordig niet meer wie hij is, maar in de jaren 50 van de vorige eeuw stond hij nog op een bankbiljet van 20 gulden, en in zijn eigen tijd was hij wereldberoemd. Hij moderniseerde de geneeskunde volledig, en werd daarmee de beroemdste arts van zijn tijd. Hij was ook de belangrijkste hoogleraar van de Leidse universiteit en gaf les in wel 3 van de 5 geneeskundige vakken. De heldere manier waarop hij dat deed, lokte studenten vanuit heel Europa naar Leiden. De tentoonstelling gaat niet alleen over Herman Boerhaave, maar laat ook een tijdsbeeld zien. Rond 1700 behoort ons land tot de rijkste landen van Europa. Deze rijkdom draagt bij aan de Gouden Eeuw van de wetenschap, waarin de wetenschap tot grote bloei komt. De tentoonstelling gaat over de ontdekkingen die zijn gedaan door Boerhaave en beroemde tijdgenoten zoals Frederik Ruysch, Daniel Fahrenheit en Carolus Linnaeus.



Klokken ontworpen door Christiaan Huygens

8 juli t/m 31 augustus 2018

Ter gelegenheid van het verkrijgen van een bijzondere bruikleen van twee klokken, ontworpen door de beroemde geleerde Christiaan Huygens, presenteerde het museum een kleine pop-up tentoonstelling. Na zijn vinding in 1656 van de regelmaat van de slinger-beweging gaf Huygens het patent aan de Haagse klokkenmaker Salomon Coster. Die startte de productie van 's werelds eerste 'slingerklokken' in 1657. Tijdens de jaren dat Huygens de Académie des Sciences in Parijs leidde, werkte hij samen met de klokkenmaker van de Franse koning: Isaac Thuret. De eerste klok die we toonden was een klok van Coster uit het eerste productiejaar, die lange tijd niet zichtbaar is geweest voor het publiek. De tweede klok betrof een uniek balans uurwerk van Isaac Thuret, ontworpen door Huygens.



Tentoonstellingen elders

De Stal, vanaf 29 september 2016

De Stal in het Leidse Bio Science Park, voorheen het onderkomen van de stier Herman, is verbouwd tot een grand café. Rijksmuseum Boerhaave heeft één van de wanden in De Stal ingericht met voorwerpen uit de collectie. Daaronder een mooie verzameling laboratoriumglas, kristalmodellen en oude instrumenten uit de geneeskunde zoals een cardiograaf.

Mechanical Circus

De tijdelijke tentoonstelling 'Circus Boerhaave' (2014) inspireerde ons tot een duurzame samenwerking met Cabaret Mechanical Theatre Ltd. uit het Verenigd Koninkrijk. Onder de titel 'Mechanical Circus' produceerden we een reizende tentoonstelling die al op tal van plaatsen in Europa te zien is geweest. In 2018 was Mechanical Circus te zien in Brno, Tsjechische Republiek (september 2017 t/m januari 2018) en in The Forum Trust in Norwich, Verenigd Koninkrijk (1 december 2018 t/m 27 januari 2019).



“Wat een feest voor onszelf en voor de kinderen. Informatief, actief en gerief in de tuin.”



Watertuin: permanente doe-activiteit in de binnentuin

Neven- programmering

De nevenprogrammering – een grote variatie van publieksactiviteiten op jaarbasis - spitst zich voor een belangrijk deel altijd toe op de tijdelijke tentoonstellingen hoewel een aanzienlijk deel ook thema's van de lokale, regionale en landelijke evenementenkalender volgt. Het merendeel vindt in het eigen museum plaats. Voor onze samenwerking met de Nederlandse Canonmusea waren we te gast in TivoliVredenburg, Utrecht. Samen met het LUMC namen we deel aan de 'Leidse Wetenschapsdag' en voor een tweede maal was de Hortus Botanicus onze basis voor de 'Nacht van Ontdekkingen'.

Een selectie:



Robotkat uit De Werkplaats van Frankenstein

Doelgroep: kinderen & jongeren 8 -12 jaar



**Museum Jeugd Universiteit
lezingen (voorjaar en
najaar 2018)**

De MJU is altijd een groot succes en jaarlijks programmeren we twee reeksen. De voorjaarsreeks

stond grotendeels in het teken van de Frankenstein-tentoonstelling. Dr. Suzanne Dikker nam de vraag 'Zitten we op dezelfde (hersens)golflengte?' als uitgangspunt, wetenschapsjournalist George van Hal ging in op de eventuele zin en onzin van Sciencefiction terwijl prof. dr. Frans van der Helm als kenner van de bio-mechanica en bio-robotica over het aansturen van een prothese vertelde.

In de najaarsreeks was de inspiratie breder. Prof. Dr. Bas Edixhoven legde de priemgetallen uit, sprak over de oneindigheid en betrok de toehoorders in een uitdagend wiskunde gedachtenexperiment. Prof. Dr. Onno Meijer sloot de reeks af. Met de aansprekende titel 'Waarom doen mijn ouders soms raar?' sprak hij over het effect van hormonen op je gedrag.

**(Vakantie)workshops:
voorjaarsvakantie 2018**

In de voorjaarsvakantie hebben we de 'Rekenap' (een rekenhulp in de vorm van een Aap dat al vanaf 1916 gebruikt wordt) workshop en een giga geometrisch bouwwerk gemaakt. Beide in het kader van de tentoonstelling 'Spelen met Wiskunde'.

**Frankensteins Brein workshop
(17 maart 2018)**

In deze workshop sloten we aan bij de 'Brain Awareness Week'. Samen met 'Brein in Beeld' organiseerden we workshops over het brein.



**Vakantiewerkshops mei,
zomer en herfst
De Werkplaats van
Frankenstein en het
Weekend van de
Wetenschap
(6 en 7 oktober)**

Beeldend kunstenaar Eibert Draisma ontwikkelde voor Rijksmuseum Boerhaave een drietal technische workshops voor kinderen vanaf 8 jaar, alle drie geïnspireerd op de maakbaarheid van het leven. Op deze wijze betrokken we jonge kinderen bij de thematiek van de tentoonstelling. In de technische knutselworkshops bouwden kinderen een Frankenstein spin, een robotkat of een eigen hartslagmeter.



Girlsday
Op 12 april 2019 deed
Rijksmuseum Boerhaave

mee aan Girlsday, het landelijke initiatief om meisjes in aanraking te laten komen met techniek en wetenschap. Ditmaal kreeg de groep een rondleiding over de technische toepassingen van collectie-onderdelen en vertelde Mieneke te Hennepe over haar werk als conservator van de medische collectie.



**Shell Generation Discover
Festival
(17 - 21 oktober 2018)**

Rijksmuseum Boerhaave
nam op uitnodiging

van Shell Nederland opnieuw deel aan het Generation Discover Festival op het Malieveld in Den Haag. Ditmaal was het museum aanwezig met de Antibiotica Brigade om de problematiek van de antibioticaresistentie op een speelse manier onder de aandacht van het jonge publiek te brengen. Daarnaast was de theatervoorstelling over Marie Curie met haar lessen vol proefjes een aantal keren te zien in de Theater Dome.

Doelgroep: (jong) volwassenen

Met het event-achtige karakter van evenementen als de MuseumKaartMatch avond en de Boerhaave After Dark proberen we jongvolwassenen te bereiken die we nog niet tot de vaste bezoekers van ons museum kunnen rekenen. Naast dergelijke events organiseren we uiteenlopende publiekslezingen voor een algemeen en soms ook voor een zeer specialistisch publiek. Ook boekpresentaties die een raakvlak met de collectie hebben, worden opgenomen in de programmering.

MuseumKaartMatch avond (13 april 2018)

In dit door de Museumvereniging ontwikkelde initiatief staat ontmoeting centraal. De musea organiseren een avondvullend event voor museumkaart-houders, gericht om elkaar te leren kennen. Rijksmuseum Boerhaave werkte samen met bestsellerauteur Frank Westerman. In het Anatomisch Theater verzorgde hij een eigen anatomische schrijfles, een theatraal snijpracticum waarbij hij scalpel en Stanley mes hanteerde om, naar analogie van de anatomische les, de 'interne organen' van zijn eigen roman 'El Negro en ik' bloot te leggen. Voor Rijksmuseum Boerhaave was het een succesvol debuut met 120 deelnemers.

Museumnacht (2 juni 2018)

De jaarlijkse Museumnacht stond in het teken van de Frankenstein-tentoonstelling. Naast twee edities van 'Aan Tafel met Frankenstein'- levendige debatten over de wenselijkheid van de maakbaarheid van het leven met o.a. ondernemer Kim Holland en wetenschapsjournalist Martijn van Calmthout - organiseerde het museum de 'Spectaculaire Hypnoseshow' van Patrick Pickart en een drietal bijzondere spel ervaringen rond spierkracht en controle, de toevoeging van een derde hand en de ervaring met een exoskelet.

NIEUW! Boerhaave After Dark & Halloween (26 oktober 2018)

Voor de zesde keer op rij organiseerde Naturalis After Dark, dit jaar in samenwerking met Rijksmuseum Boerhaave, de smeulige jaarlijkse Halloween Science Horror Night met wetenschapsjournalist Maarten Keulemans als presentator. Onze editie getiteld 'Boerhaave After Dark' werd een eigentijdse live wetenschaps talkshow speciaal voor jongvolwassenen, met interviews, flitscolleges, show & tells en filmpjes in een DWDD-achtige setting over Frankenstein. Voor herhaling vatbaar!

Rotary Santa Run (21 december 2018)

Voor het eerst was Rijksmuseum Boerhaave deelnemer in de door de Rotary Leiden georganiseerde Santa Run, een goede doelen actie ten behoeve van de Nierstichting. Rijksmuseum Boerhaave was partner op de route: 850 bezoekers maakten verkleed als kerstman kennis met de speciale pop-up presentatie van de kunstnier van Pim Kolff, een grensverleggende Nederlandse uitvinding uit 1944.

Lezingen

Bij de organisatie van lezingen zijn de conservatoren vaak nauw betrokken. Rijksmuseum Boerhaave heeft ook de goede gewoonte om met partners samen te werken zoals Studium Generale en het Lorentz Center. De Salon Boerhaave lezingen zijn een eigen product met een veelal sterke wetenschapshistorische lading.

Lezingen over NL Nobelprijswinnaars (voorjaar)

Nederland telt 20 Nobelprijswinnaars. Ze stonden al in eerdere presentaties en toelichtingen centraal. Ter gelegenheid van zijn afscheid verzorgde directeur Dirk van Delft vier inhoudelijke lezingen over een kleine selectie van Nobelprijswinnaars in de maanden februari en maart. Aan bod kwamen: Pieter Zeeman en Hendrik Antoon Lorentz, Johannes Diderik van der Waals, Willem Einthoven en Niko Tinbergen.

Afscheidssymposium over wetenschapscommunicatie (29 maart 2018)

Ter gelegenheid van zijn afscheid als directeur stelde Dirk van Delft een afscheidssymposium samen over wetenschapscommunicatie. Onder het moderatorschap van Hans Hooijmaijers, Hoofd Collecties bij Rijksmuseum Boerhaave, belichtten vijf sprekers uiteenlopende aspecten van wetenschapscommunicatie. Rob van Hattum sprak vanuit zijn wetenschappelijke en media betrokkenheid over de 'Minachting voor onze wetenschappelijke en technologische cultuur'. Hoogleraar wetenschapscommunicatie Ionica Smeets gaf haar lezing de treffende titel 'De juiste woorden'. Hendrik Spiering, redacteur wetenschap bij NRC Handelsblad, benadrukte 'Context is het nieuwe nieuws, of: weg met 'wist je dat niet?'. Andrea Evers, hoogleraar gezondheidspsychologie aan de Universiteit Leiden benoemde bijzondere historische mijlpalen in haar lezing 'Het communicerende lichaam: wat de wetenschap ons leert na Descartes'. Dirk van Delft sloot de reeks af met de 'De wet

van Sjoukje Dijkstra' waarin hij benoemde hoe de verplichte en vrije kùr van het kunstrijden een beeldend voorbeeld is voor de wetenschapscommunicatie.

Lezingen i.s.m. het Lorentz Center, Leiden (januari, juni, augustus en november)

Jaarlijks organiseren we vier Engelstalige publiekslezingen die aansluiten bij de eraan voorafgaande, internationale workshop in het Lorentz Center.

Op 18 januari 2018 spraken taal- onderzoekers Pieter Jan Muysken en Gerrit Jan Kootstra van de Radboud Universiteit Nijmegen over 'De Rijkdom van Meertaligheid'. De publiekslezing in juni sloot aan bij de tentoonstelling over Frankenstein: Stephen Batts (UK) gaf een lezing over 'Brains, Robots and Dance'. In augustus en november vormde het heelal de inspiratie. Professor Roberto Abraham van de Universiteit van Toronto sprak in augustus over 'Exploring the Ghostly Side of Galaxies with Dragonfly', terwijl Fabian Schneider van de Universiteit van Heidelberg in november 'Weighing Stars' als uitgangspunt koos.

Lezingenreeks i.s.m. Studium Generale (september/oktober 2018)

Met de aan de thematiek van de tentoonstelling over Frankenstein verbonden 'maakbaarheid van het leven' organiseerde het museum een over drie avonden verdeelde reeks aan lezingen. De belangstelling was groot en de samenwerking met Studium Generale een succes. Een enkele lezing werd afgesloten met een filmvertoning. Enkele voorbeelden:

Onder de titel 'It's Alive!' sprak Prof. dr. Wilhelm T. S. Huck, hoogleraar fysische organische chemie aan de Radboud Universiteit Nijmegen over de creatie van de eerste synthetische cel.

Prof.dr.ir. Peter-Paul Verbeek, hoogleraar filosofie van de technologie aan de Universiteit Twente verkende in zijn lezing de vervaging van de grens tussen mens en machine als gevolg van de verregaande mechanisering en toepassing van technologieën als pacemakers, brein implantaten en protheses.

Salon Boerhaave: Omtrent WOII

In deze hernieuwde reeks, samengesteld door conservator Ad Maas, vormde de Tweede Wereldoorlog het 'sinistere' decor van minder bekende aspecten van de wetenschap in die jaren.

De Tweede Wereldoorlog had grote gevolgen voor de wetenschapsbeoefening,

en dit ging verder dan de grootschalige mobilisaties die leidden tot de ontwikkeling van radar, de atoombom en de computer. In deze Salon-reeks laten wetenschapshistorici aan de hand van actueel onderzoek minder bekende aspecten zien, zoals de paradoxale rol van wetenschap in oorlogspropaganda, de dilemma's rondom het Nederlands gifgasonderzoek, de bovengemiddelde belangstelling van Amerikaanse veiligheidsdiensten voor Philips en het verbluffende werk van Jaap Kistemaker op het gebied van uraniumverrijking. Oud-NIOD Directeur Hans Blom modereerde de vier lezingen.

Aan bod kwamen de volgende onderwerpen: Geert Somsen, verbonden aan de Maastricht University, sprak over 'Wetenschap als Propaganda' tijdens de Tweede Wereldoorlog, Herman Roozenbeek, sinds 2005 als historicus verbonden aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie, NIMH, sprak over de 'Kaneelolie' voor Koloniën, het mosterdgas in Nederlands-Indië aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Historicus Friso Hoeneveld belichtte het concern Philips en de vroege Koude Oorlog. Abel Streefland, universiteitshistoricus verbonden aan de Technische Universiteit Delft, sloot de reeks af met een lezing over Jaap Kistemaker en zijn bijdrage aan de uraniumverrijking in Nederland in de jaren 1945-1963.



Philips radar advertentie, ca 1950



Mosterdgasinstallatie



HOVO lezingen (najaar 2018)

Ter voorbereiding op de jubileumtentoonstelling 'Herman Boerhaave en de Gouden Eeuw van de wetenschap' organiseerde conservator Tim Huisman van Rijksmuseum Boerhaave samen met de HOVO van de Universiteit Leiden de collegereeks 'Wie was Herman Boerhaave?'

In zeven introducerende lezingen werd de veelzijdigheid van Herman Boerhaave belicht.

Professor Erik Jorink sprak over de universiteit en de benoemingen ten tijde van Herman Boerhaave en in een tweede lezing ging hij in op de rol van theologie en religie. Conservator Ad Maas van Rijksmuseum Boerhaave sprak over de relatie tussen Boerhaave en Newton. Professor Harm Beukers ging in op Boerhaave's onderwijs en zijn kwaliteiten als leermeester, terwijl Professor Paul Hoftijzer de bijzondere verzamelingen van Boerhaave onder de aandacht bracht. Tim Huisman, conservator bij Rijksmuseum Boerhaave en samensteller van de tentoonstelling over Herman Boerhaave, verzorgde een biografische lezing en stond uitgebreid stil bij zijn betekenis anno 2018.

NIEUW! de Stokvis lezing (20 november 2018)

Rijksmuseum Boerhaave startte een nieuwe traditie: de Stokvislezing. Deze is vernoemd naar prof. dr. B.J. Stokvis, de eerste voorzitter van het Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres in 1887. Als herinnering aan dit inmiddels opgeheven genootschap organiseert Rijksmuseum Boerhaave jaarlijks een lezing op het snijvlak van geneeskunde en natuurwetenschap.

De eerste Stokvislezing vond plaats op 20 november 2018 in Rijksmuseum Boerhaave. Spreker was Christine Mummery, hoogleraar Ontwikkelingsbiologie aan de Universiteit Leiden en hoofd van de afdeling Anatomie en Embryologie aan het LUMC. De titel van haar voordracht luidde: 'Wat kunnen stamcellen betekenen voor onze gezondheid in de toekomst?'

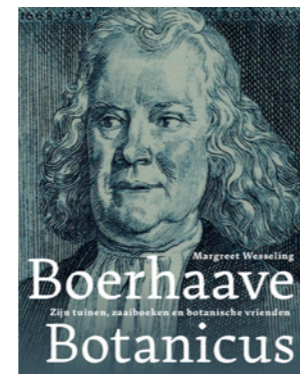
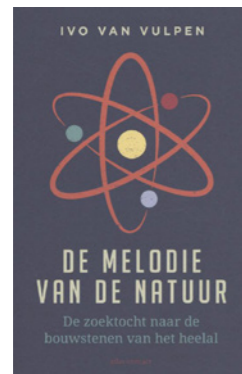


Christine Mummery

Boekpresentaties

Uitgeverijen kennen inmiddels de aantrekkelijkheid van het museum voor populair-wetenschappelijk boekpresentaties. In 2018 verwelkomden we de volgende uitgeverijen en auteurs:

- 2 februari 2018: 'Beelden zonder Weerga', Dirk van Delft, Ton van Helvoort (Uitgeverij Prometheus)
- 15 februari 2018: 'Melodie van de Natuur', Ivo van Vulpen (Uitgeverij Atlas Contact)
- 8 maart 2018: 'Darwins Cijferslot', Frans W. Saris (Uitgeverij Prometheus)
- 18 oktober 2018: 'In het oog van de storm', Monique Melief (Uitgeverij Het Boekenschap)
- 20 december 2018: 'Boerhaave Botanicus', Margreet Wesseling (Uitgeverij Primavera Pers).



Educatie

Het motto van het museum 'Ontdek de wereld van Wetenschap' vormt een uitnodiging voor de educatieve programmering om jonge mensen te interesseren voor de wereld van wetenschap en techniek. Rijksmuseum Boerhaave verheugt zich in een uitgebalanceerde en uitnodigende educatieve programmering voor het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs, het MBO, HBO en Universitaire opleidingen.

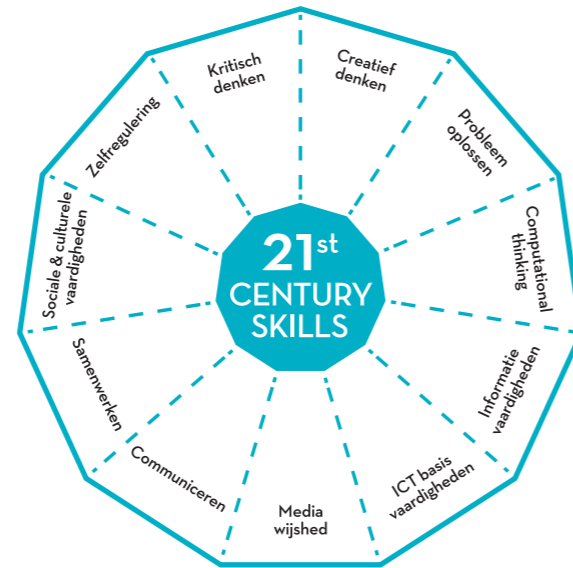


Onderwijs in het museum

De eerste twee maanden van 2018 reisden museumdocenten nog met onze onderwijsprogramma's naar de scholen. Na de voorjaarsvakantie van 2018 ontvingen we de scholen weer als vanouds in het museum. De meest succesvolle onderwijsprogramma's zijn aangepast aan de nieuwe vaste presentatie. Maar daarnaast zijn er veel nieuwe programma's ontwikkeld. Een enkel programma kon pas per september geboekt worden vanwege de latere testfasen.

De onderwerpen sluiten aan bij het curriculum en bij de nadrukkelijke wens van leerkrachten ook de 21ste eeuwse vaardigheden (zie model) een rol van betekenis te geven. Vanzelfsprekend is de museale context een grote inspiratie voor alle programma's. De leerlingen bezoeken dan ook altijd (delen) van het museum in hun klassikale bezoek aan Rijksmuseum Boerhaave.





Onderwijsprogramma's

In onze visie bieden we leerlingen op wetenschap en techniek toegespitste onderwijsprogramma's met ruime aandacht voor leerlijnen rond de eigen gezondheid en typisch (Nederlandse) onderwerpen als het waterbeleid en energievraagstukken. Stuk voor stuk accenten die ook in de collectie van het museum een sterke plek innemen. Naast een enkel historisch-getint programma als 'Het geheim van Kapitein Jan May' over diens belevenissen in de Gouden Eeuw zoeken we vooral naar persoonlijk relevante onderwerpen. We koppelen rekenkundige en natuurkundige fenomenen in de programma's over wiskunde aan verschijnselen als tornado's en trillingen. Gezondheid en hygiëne liggen aan de basis van nieuwe programma's voor het VMBO en de MBO opleidingen Gezondheidszorg. De ontwikkeling en bijstelling van programma's doen we niet alleen. We kunnen inmiddels rekenen op de intensieve betrokkenheid van leerkrachten en docenten. Ook de adviseurs van Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) tonen zich keer op keer zeer betrokken om ons onderwijs succesvol en relevant te laten zijn.

Onderwijsprogramma's basisonderwijs

- Groep 4 en 5: Waterwolf in Waterland
- Groep 5 en 6: Peperduur, op ontdekking in de Gouden eeuw
- Groep 6 en 7: Stroom geeft energie ***NIEUW*** (i.s.m. Technolab)
- Groep 7 en 8: Droge voeten ***NIEUW*** (i.s.m. Technolab)
- Groep 7 en 8: Gezondheid en Ziekte, vroeger en nu
- Groep 7 en 8: Het geheim van kapitein Jan May

Onderwijsprogramma's voortgezet onderwijs

- 1-2 vmbo tl & gl/havo/vwo: Spelen met wiskunde ***NIEUW***
- 1-2 vmbo tl/gl: Biotechniek, op weg naar een nieuwe mens ***NIEUW***
- 3 vmbo tl & gl: Bacteriën vs Antibiotica ***NIEUW*** (met steun van RIVM)
- 1 havo/vwo (Technasia): Droge Voeten ***NIEUW*** (i.s.m. Technolab en Da Vinci College)
- 1 havo/vwo (Technasia): Groen geeft energie ***NIEUW*** (i.s.m. Technolab en Da Vinci College)
- 2-3 havo/vwo: Energie en duurzaamheid ***NIEUW*** (in kader van JET-NET)
- 3 havo/vwo: Wiskunde A, B of C?
- vmbo tl & gl, havo, vwo: Algemene rondleiding ***NIEUW***

Uitgelicht: Biotechniek! NIEUW!

Geïnspireerd op de tijdelijke tentoonstelling 'Frankenstein, Op weg naar een nieuwe mens' ontwikkelden we een techniek-programma voor het VMBO. De tentoonstelling vormde een uitstekende proeftuin voor de ontwikkeling in fasen van een permanent nieuw technisch aanbod voor de onderbouw van het VMBO. Onderzoekend en ontwerpend leren spelen een hoofdrol.

Het programma draait om de vraag wat medische techniek betekent voor ieders leven. De leerlingen dachten mee over dilemma's en uiteenlopende ethische kwesties.



Vervolgonderwijs (mbo, hbo, wo): programma's op maat en rondleidingen

Ook het MBO bieden we lesmateriaal. Het digitale onderwijsprogramma 'Antibiotica: zorg dat ze blijven werken' is speciaal voor de MBO opleidingen Gezondheidszorg ontwikkeld in samenwerking met docenten Zorg & Welzijn van het mboRijnland.

Onze conservatoren verzorgen rondleidingen en onderwijsprogramma's voor studenten hbo en wo. Ze ontwikkelen binnen hun eigen specialisatie en in samenspraak met de universitaire staf programma's op maat over de vakgebieden 'biotechniek, biologie, medische ethiek en natuurkunde'.

Museumdocent bij Rijksmuseum Boerhaave

Onze getrainde museumdocenten begeleiden de onderwijsprogramma's voor het basis- en middelbaar onderwijs, rondleidingen, verjaardagspartijtjes en vakantiewerkshops. Het team telt gemiddeld 22 museumdocenten. Voor de meeste museumdocenten is hun werk bij ons museum een bijbaan naast hun universitaire- of hbo-studie. De museumdocenten doorlopen een uitgebreid leertraject. De opleiding omvat rondleidingen in museum door het team van conservatoren, het meelopen met de bestaande onderwijsprogramma's en het bijwonen van trainingen over het rondleidersvak en diverse didactische workshops.

In februari 2018 volgden museumdocenten de training 'Onderzoekend begeleiden', ontwikkeld en gegeven door educator Tim van Wessel van Naturalis. In november en december 2018 volgden de museumdocenten een tweedaagse training 'vraag en gesprekstechnieken, rondleiden in Rijksmuseum Boerhaave' door Janien Prummel. In de training lag de nadruk op de interactie met de bezoeker en het werken in de vernieuwde museumopstelling.

Bereik

Bezoekers Rijksmuseum Boerhaave 2018: **106.596**
waarvan Educatieve bezoekers: **23.036**
Primair Onderwijs: **7.976**
Voortgezet Onderwijs: **9.327**
MBO/HBO/WO: **5.733**

In totaal bereikte het museum in 2018 23.036 educatieve bezoekers in schoolverband.

Hierbij valt op dat het aantal bezoekers uit het voortgezet onderwijs (9.327) en MBO/HO (5.733) goed op niveau waren, maar dat het aantal bezoekers uit het primair onderwijs (7.976) is achtergebleven. Dit komt met name door de grote achteruitgang aan leerlingen via Stichting Technolab van ongeveer 11.000 in het verleden naar slechts 3.295 leerlingen in 2018. Dit is gedeeltelijk gecompenseerd, doordat er relatief meer bezoekers primair onderwijs zijn bereikt met andere educatieve programma's.

Buitenschools leren

Lang niet al het leren vindt op school plaats. Sterker nog, kinderen zijn slechts 16% van hun wakkere tijd op school. Daarbij is uit onderzoek gebleken dat slechts 28% van de kinderen hun eerste positieve ervaring met natuur, wetenschap of techniek op school had en maar liefst 55% in een buitenschoolse leeromgeving. Alle reden voor Rijksmuseum Boerhaave om de educatie niet alleen klassikaal te benaderen maar om deze ook van toepassing te laten zijn op al het buitenschools aanbod. Aan ons aanbod voor de dagbezoeker in de vorm van familie-activiteiten stellen we dan ook hoge eisen. In onze visie werken deze activiteiten als een eerste kennismaking en wekken ze verwondering en nieuwsgierigheid op en bevorderen ze eigenschappen als creativiteit en onderzoeksgerichtheid.



Educatief familieaanbod: workshops, rondje wetenschap, de wiskunderoute en de dokterstas

In aansluiting op ons onderwijsaanbod hebben onze vakantiewerkshops een sterk educatieve insteek. De onderwerpen variëren met de tentoonstellingen en worden steevast begeleid door onze museumdocenten. Enkele voorbeelden. De workshop van de Rekenaar sluit aan bij de tentoonstelling 'Spelen met Wiskunde' en de Robot Buddy bij de anatomie van 'Herman Boerhaave'.

Niet meer weg te denken: het 'Rondje wetenschap'. Onze goed opgeleide museumdocenten begeleiden kleine groepjes kinderen langs de vaste presentatie. Op diverse plekken op zaal doen ze als jonge wetenschappers uiteenlopende opdrachten en benutten we enkele interactieve opstellingen op zaal. Het rondje sluiten we af met een praktische workshop.

Speciaal voor de bezoekers die ons in familieverband bezoeken hebben we 'De Dokterstas' en 'de Wiskunderoute' ontwikkeld; uitnodigende instrumenten waarin we de 'gezinsleden' ieder een eigen rol geven. In een educatief opgezette speurtocht door het museum betrekken we hen op een speelse manier met een handleiding voor de begeleiders. De 'Wiskunderoute' – een koffer met replica's en een opdrachtenformulier in twee leeftijds varianten – heeft bewezen dat zelf op onderzoek uitgaan aanspreekt. In navolging van de Wiskunderoute hebben we de 'De Dokterstas' ontwikkeld: families met kinderen tussen 8-12 jaar gaan speurend en onderzoekend door het museum en doen opdrachten op zaal. Met nagemaakte museumvoorwerpen worden onderzoekjes gedaan. De Dokterstas geeft informatie over de geschiedenis van onze museumvoorwerpen en leuke weetjes en anekdotes over gezondheid. De Dokterstas sluit aan op het populaire onderwijsprogramma 'Gezondheid en ziekte, vroeger en nu'.



Partner-organisaties in onderwijs

Cultuureducatiegroep Leiden (CEG) en het Verwonderpaspoort

Via de website van de CEG vinden de leerkrachten van het basisonderwijs de weg naar onze onderwijsprogramma. De boekingen en reserveringen verzorgen we aansluitend zelf.

Het Verwonderpaspoort, een samenwerking tussen 12 buitenschoolse organisaties, scholen en de gemeente Leiden, biedt basisschoolleerlingen toegang tot de wereld van natuur, wetenschap, techniek en duurzaamheid. Het Verwonderpaspoort bevordert het onderzoekend leren en stimuleert kinderen nieuwsgierig te zijn. Dit gebeurt in lessen op school, een educatief programma in het museum, kinderworkshops of andere activiteiten in het weekend of de vakantie, al dan niet in de musea of de natuur en spellen die thuis op ieder gewenst moment gespeeld kunnen worden.

Technolab Leiden

Technolab Leiden is een leerwerkbedrijf met passie voor onderwijs, techniek, wetenschap en talentontwikkeling. Technolab organiseert workshops en projecten voor het basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Kernwaarden zijn: onderzoeken, ontdekken, ontwerpen, spelen en altijd: DOEN! Technolab maakt gebruik van de educatieruimtes op de zolder van het museum. Naast eigen programma's hebben Technolab en Rijksmuseum Boerhaave in gezamenlijkheid enkele programma's ontwikkeld.



Jet-Net

In Jet-Net & TechNet, hét jongeren en technologie netwerk van Nederland, werken bedrijven, culturele organisaties en scholen samen om meer jongeren bewust te laten kiezen voor een technische vervolgopleiding, zodat een antwoord kan worden gegeven op de uitdagingen van de toekomst! Rijksmuseum Boerhaave is partner van Jet-Net en ontwikkelde een programma over energietransitie en duurzaamheid voor het voortgezet onderwijs.



BplusC: Cultuursjop en Kunstshot

Op dinsdag 20 februari 2018 deden we mee met de Cultuursjop van BplusC (Bibliotheek plus Centrum voor kunst en cultuur). Tijdens dit CKV-festival volgden VMBO scholieren (derde leerjaar) een workshop over antibiotica(resistentie). Kunstshot laat leerlingen van 4 HAVO/VWO kennis-maken met theater, museum en concertzaal in Leiden. Op vrijdag 21 september 2018 volgden leerlingen een aangepaste versie van het onderwijsprogramma 'Biotechniek, op weg naar een nieuwe mens'.

NIEUW! JES Rijnland & Inclusiviteit



Rijksmuseum Boerhaave werkt sinds september 2018 intensief samen met JES Rijnland en maakt werk van inclusiviteit.

Vanaf september 2018 is het museumgebouw de nieuwe locatie van de WeekendKlas van JES (Jeugd en Samenleving) Rijnland. Met deze samenwerking slaan Rijksmuseum Boerhaave en JES Rijnland de handen ineen om optimaal kansen te bieden aan talentvolle kinderen die gezien hun achtergrond een steuntje kunnen gebruiken. Daarbij betrekken we ook graag hun ouders.

Op de zondagochtenden (30 per jaar!) werken 50 zeer gemotiveerde kinderen in de leeftijd van 10 tot 12 jaar aan een intensief programma waarmee ze in de loop van het jaar een betere aansluiting vinden bij de Nederlandse maatschappij en het onderwijs. Tijdens hun tweejarig verblijf in het museum volgen de kinderen een deel van ons onderwijsaanbod en geven ze er een eigen twist aan. Zo krijgen onze programma's andere referenties en bouwen we samen aan een inclusiever onderwijsaanbod! De kennismaking in 2018 is ons uitstekend bevallen.

Marketing & communicatie

Het recent vernieuwde museum stond in 2018 als rode draad centraal in onze communicatie. Ook de aangescherpte doelgroepenstrategie bood een prima uitgangspunt voor een gerichtere inkoop en inzet van alle instrumenten op het gebied van adverteren, social media uitingen en promotiemateriaal.



Doelgroepenstrategie

In samenwerking met onderzoeksbureau Motivaction bepaalden we de meest kansrijke doelgroepen om de verdere groei naar 125.000 bezoekers in 2020 mogelijk te maken. Nog altijd is de kerndoelgroep de zogeheten 'verdiepingszoeker'. Hij – en steeds vaker ook zij – is vijftig jaar of ouder, hoger opgeleid, heeft een bèta-achtergrond en is geïnteresseerd in wetenschap. De kerndoelgroep kent het museum en bezoekt het ook al regelmatig in de achterliggende jaren.

Het behouden van ons marktaandeel bij de kerndoelgroep is belangrijk. De groei voorzien we vooral bij de twee secundaire doelgroepen: de zogeheten 'inspiratiezoeker' (jongvolwassenen) en de 'ontspanningszoeker'. De inspiratiezoeker is geen fervent museumbezoeker maar is geïnteresseerd in bijzondere events. In onze nevenprogrammering richten we ons circa 4 x per jaar heel specifiek op deze doelgroep. Tot de ontspanningszoeker rekenen we de families die ons, met onze familie-activiteiten en de daarop afgestemde marketingstrategie, steeds vaker weten te vinden. Het brede vakantieaanbod is er een treffend voorbeeld van de activiteiten.

Kidsproof



Een belangrijke aanleiding voor de vernieuwing vormde de wens om ons publieksbereik te verbreden en te verjongen en meer families te verwelkomen. Daarom zijn we heel blij dat we opnieuw 'Kidsproof' zijn bevonden. 92 jonge museuminspecteurs bezochten en inspecteerden het museum en beoordeelden ons gemiddeld met een 8,4! Kidsproof is een initiatief van de Museumvereniging.

In de media (radio en televisie)

Vroege Vogels te gast in Rijksmuseum Boerhaave



21 oktober 2018

Tijdens de live uitzending werd de Jan Wolkers Prijs voor het beste Nederlandse natuurboek bekend gemaakt. Het museum droeg actief bij aan het programma: als inleiding op de boekbesprekingen verzorgden onze conservatoren toelichtingen bij relevante museumobjecten. Later op de dag organiseerde het museum nog activiteiten binnen het thema van de natuur en vonden er signeersessies plaats. Menno Schilthuizen won de prijs met zijn boek 'Darwin in de stad'.

Robbert Dijkgraaf, DWDD University

In november leverden wij objecten voor de opnames van 'De Toekomst' lezingen van Robbert Dijkgraaf in DWDD University, die begin januari 2019 uitgezonden zijn.

Dokters van Morgen - Dossier Microbioom / Darmen

AVROTROS (Uitzending NPO 22 januari 2019)

Op zondag 16 december 2018 streek de filmploeg van het tv-programma 'Dokters van Morgen' neer in het anatomisch theater van het museum. Ditmaal was het theater het decor voor een live verslag van het actieve verteringsstelsel. De Britse tv-presentator Michael Mosely slikte namelijk een camerapil in om zijn verteringsstelsel in beeld te brengen. Ter verdere aankleding van deze bijzondere gebeurtenis organiseerden we de hele dag aanvullende randprogrammering over voedsel en vertering. De opnames maakten deel uit van het dossier Microbioom dat op 22 januari 2019 werd uitgezonden.

Social media

In 2018 zijn de social media van de Boerhaave-kanalen verder geprofessionaliseerd. Medio 2018 is de werkwijze van de social media berichtgeving opnieuw onder de loep genomen en is ervoor gekozen om de berichtgeving scherper te verbinden met museum gerelateerde items.

Het aangescherpte doelgroepenbeleid helpt ons in de keuzes die we maken. We stemmen de keuze van kanalen af op de beoogde doelgroep en stemmen onze boodschap hierop af. Zo wordt de Facebook-pagina (3.519 volgers) primair ingezet om onze families en in bèta geïnteresseerden te bereiken en pas in tweede instantie om de 'event-zoeker' te interesseren. Instagram (1.211 volgers) leent zich juist heel goed voor de bezoeker die onze evenementen aantrekkelijk vindt en Twitter (9.311 volgers) leent zich vooral om onze volwassen in wetenschap geïnteresseerde bezoekers te informeren.



Facebook: 3.519



Instagram: 1.211



Twitter: 9.311



Website

De sluiting van het museum in 2016/2017 bood ons de gelegenheid om het functioneren en de look-and-feel van de website aantrekkelijker en functioneler in te richten. De nieuwe huisstijl en het nieuwe museale motto 'Ontdek de wereld van wetenschap' inspireerden tot een meer speelse, interactieve en vooral meer publieksgerichte website. De informatie over de programmering op het gebied van (vaste) presentaties en activiteiten staat centraal. Maar natuurlijk is de website ook bedoeld als startpunt om de collectie en expertise van

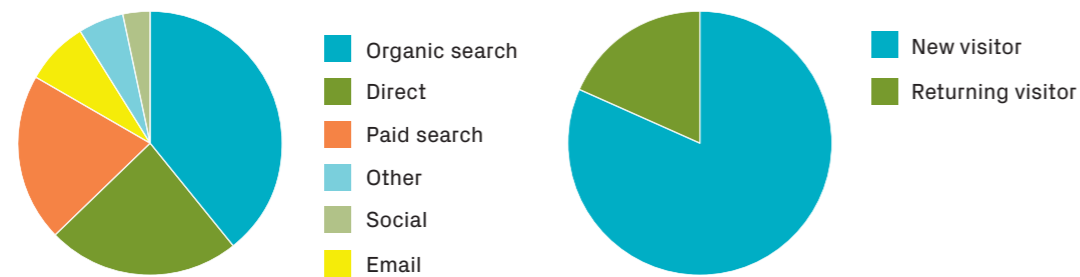
Rijksmuseum Boerhaave toegankelijk te maken. Dit gebeurt aan de hand van het registratiesysteem Adlib en aan de hand van toegankelijk geschreven blogs van conservatoren. Eind 2018 zijn niettemin de eerste stappen gezet om de programmering van het museum beter te etaleren en de website nog aantrekkelijker en duidelijker voor het publiek in te richten. In 2019 zal dit verder worden uitgewerkt.



Analyse

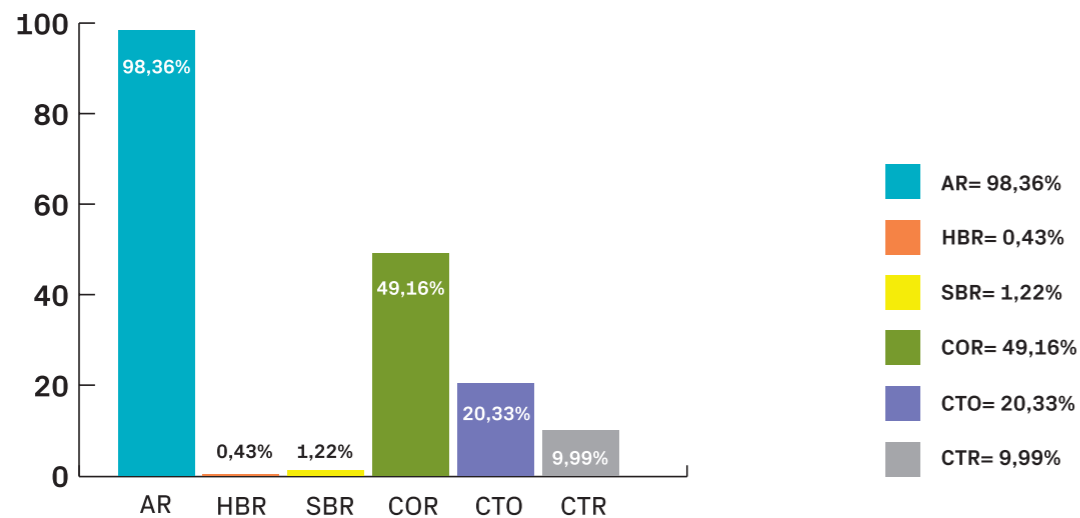
Vanzelfsprekend analyseren we met regelmaat het gebruik van onze website. In 2018 werd de website door 161.961 gebruikers bezocht, hiervan waren er 157.619 nieuwe gebruikers. Deze gebruikers waren goed voor in totaal 230.400 sessies en 733.351 paginaweergaven. De gemiddelde sessieduur ging met 160% omhoog: van gemiddeld 40 seconde per gebruiker naar 1 minuut en 45 seconden. Het bounce-percentages daalde gestaag met ruim 40%: van 75% in 2017 naar 44% in 2018. Dit is een bevestiging dat de kwaliteit van de sitebezoekers in 2018 flink is gestegen.

1 jan 2018 - 31 dec 2018



Nieuwsbrief

Naast de uitingen via social media verstuurt het museum ook diverse digitale nieuwsbrieven, een algemene nieuwsbrief en specifieke varianten voor het onderwijs. De algemene nieuwsbrief verschijnt maandelijks (5.231 abonnees) om mensen te attenderen op de activiteiten in het museum en om nieuwe tentoonstellingen, aanwinsten en overige nieuwtjes kenbaar te maken.



Onderwijsmarketing en samenwerking met de Onderwijspartners

In 2018 lanceerde Rijksmuseum Boerhaave een digitale nieuwsbrief voor het onderwijs met speciale edities voor het basis- en voortgezet onderwijs en het MBO.



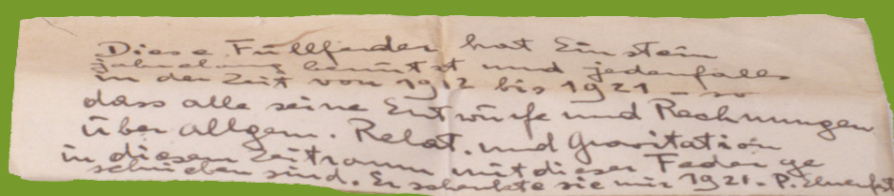
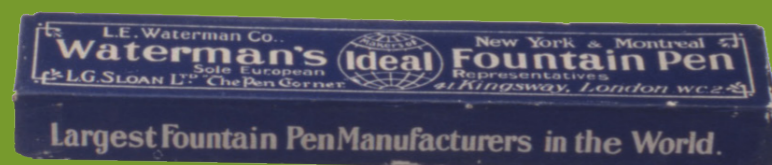
De onderwijsmarketing is van groot belang voor ons bereik onder leerlingen van het basis- en voortgezet onderwijs. Rijksmuseum Boerhaave ontwikkelde een eigen digitale nieuwsbrief voor het basis- en voortgezet onderwijs en voor het mbo. Deze zijn bedoeld om docenten op de hoogte te stellen van de nieuwste ontwikkelingen en acties rondom onderwijsprogramma's. Doel is om zo gericht mogelijk informatie te sturen. Daarom is gekozen voor een aparte nieuwsbrief voor het primair (458 abonnees), voortgezet (303 abonnees) en middelbaar beroeps onderwijs (173 abonnees). Het streven is om de onderwijsnieuwsbrief elk kwartaal te versturen.

Ook versturen we mailings, bellen we met scholen en verzorgen we presentaties binnen de daarvoor bestemde sectie- en directie overleggen.

Onze deelname aan onderwijsbeurzen is vanzelfsprekend; ze vormen een uitstekende gelegenheid om docenten te spreken en het hernieuwde en nieuwe onderwijsaanbod te presenteren. Terwijl de nationale onderwijsbeurs voor het primair onderwijs slechts elke twee jaar plaatsvindt, gaan we jaarlijks naar de vakdagen van het voortgezet onderwijs. We bezochten in 2018 de Nationale Wiskunde Dagen, de Woudschoten Chemie Conferentie, Science Makers Awards, de NWT-conferentie, de Antibiotic Awareness Day (samen met RIVM) en tot slot de WND-Conferentie Natuurkunde didactiek.



Collectie



Vulpen van Einstein

Aanwinsten, beschikbaarheid en protocol

Dit jaar verrijkte het museum zijn collectie met stukken van maar liefst drie Nobelprijswinnaars: Albert Einstein, Hendrik Lorentz en Peter Debye. Het betrof hier onder andere brieven van Einstein, penningen van Lorentz en rapporten van Debye. Met de aanwinsten van de eerste twee is een tijdelijke mini-tentoonstelling gemaakt in het thema Grote Vragen. In 2019 volgt een minitentoonstelling over Peter Debye met deze nieuw verworven voorwerpen.



De collectie van Rijksmuseum Boerhaave is in zijn geheel digitaal te bekijken. Hierdoor krijgt het museum veel bruikleenaanvragen uit binnen- en buitenland. Afgelopen jaar betrof het bijna 750 bruiklenen, waarvan een derde langdurig.

Het museum maakte in 2018 een grote slag met conserveren, met name op fotogebied. Een enorme collectie glasnegatieven, met de weergave van klinieken in Indonesië, nam (met 1.650 stuks) het overgrote deel van de ruim 1.700 conserveringen in. Al deze foto's zijn gedigitaliseerd, beschreven en toegevoegd aan de collectiewebsite en daarna per stuk verpakt.

Naar aanleiding van de opmerkingen van de erfgoedinspectie is het museum begonnen om een heel aantal procedures om te zetten naar vastgelegde richtlijnen. Het museum werkt aan protocollen voor o.a. bruikleenverkeer, gevaarlijke stoffen en standplaatscontrole. Daarnaast vernieuwen we het CollectieHulpVerleningsplan en het collectieplan.



Wetenschappelijk onderzoek, prijs en conferentie

De conservatoren van Rijksmuseum Boerhaave verrichten naast hun inhoudelijke bijdragen aan onderwijs, lezingen en tentoonstellingen ook wetenschappelijk onderzoek. Een samenwerkingsproject met de TU Delft naar de samenstelling en vorm van de lenzen in de microscoop van Antoni van Leeuwenhoek verdient hierbij een bijzondere vermelding. De onderzoekers plaatsten een Van Leeuwenhoek microscoop in de neutronenbundel van de onderzoeksreactor van de TU Delft en konden zo aantonen dat de Delftse lakenhandelaar annex amateurwetenschapper dunne zelfgeslepen lenzen gebruikte. Er is verslag gedaan van de resultaten in meerdere media.

SIC conferentie



In september organiseerde Rijksmuseum Boerhaave samen met Teylers Museum de 37ste internationale conferentie over wetenschappelijke instrumenten van de Scientific Instrument Commission. Een week lang discussieerden 150 wetenschapshistorici, museumconservatoren en andere geïnteresseerden over de bijdrage van historische wetenschappelijke instrumenten aan grote wetenschappelijke ontwikkelingen.

Boerhaave Biografie Prijs



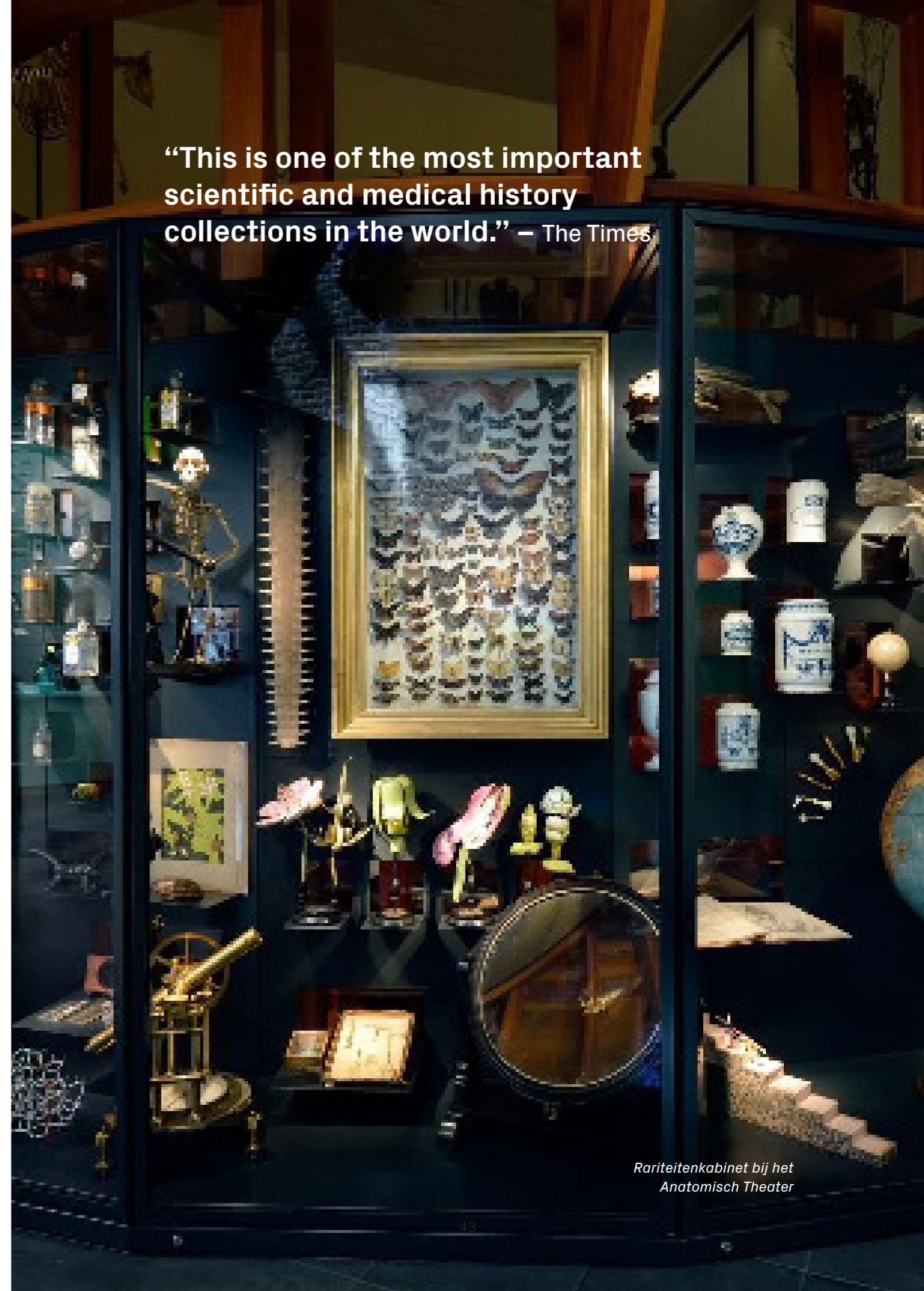
De Boerhaave Biografie Prijs is een gezamenlijk initiatief van de Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen en Rijksmuseum Boerhaave te Leiden. De prijs bekroont de auteur van een biografie van een wetenschapper of de uitgave van de wetenschappelijke correspondentie van een wetenschapper.



In 2018 reikte het museum de Boerhaave Biografie Prijs wederom uit in samenwerking met de Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen. In 2018 was Jaap Verheul de winnaar met zijn verrassende biografie over John Lothrop Motley.

Prijsuitreiking met Amito Haarhuis (directeur Rijksmuseum Boerhaave) en Jaap Verheul (winnaar).

“This is one of the most important scientific and medical history collections in the world.” – The Times



Rariteitenkabinet bij het Anatomisch Theater

Organisatie en financiën

De missie

“Wij hebben als doel het maatschappelijk draagvlak voor de wetenschap in Nederland te versterken. Wij doen dit door een divers publiek te betrekken bij onze unieke collectie die vijf eeuwen innovatie in Nederland omvat. En door steeds aan te haken bij de actualiteit.”

Organisatie

De organisatie van Rijksmuseum Boerhaave bestaat uit een directie met daaronder drie afdelingen, namelijk Collecties, Publiek & Presentatie en Bedrijfsvoering & Financiën.

Code Culturele Diversiteit

Door de identificatie van de drie doelgroepen richt Rijksmuseum Boerhaave zich op een diverser en breder publiek. Ook de programmering sluit aan op een diverser publiek.

Om de toegankelijkheid voor buitenlandse bezoekers en expats laagdrempeliger te maken, heeft het museum besloten de complete vaste presentatie tweetalig te maken. Ook is er aandacht voor ‘betwiste woorden’, zoals beschreven in de publicatie ‘Woorden doen ertoe’ van het Nationaal Museum van Wereldculturen.

Meerstemmigheid

Rijksmuseum Boerhaave is een partnerschap aangegaan met de WeekendSchool van JES Rijnland. Dit is een programma voor talentvolle kinderen met een multiculturele achtergrond, die 30 zondagen per jaar een aanvullend onderwijsprogramma komen volgen in het museum. In samenspraak met de coördinatoren van JES Rijnland maken de kinderen kennis met diverse aspecten van het museum: ze volgden al diverse onderwijsprogramma's en maakten kennis met het team van beveiliging en de technische dienst. Ook aan de ouders besteden we aandacht. Ze worden eveneens rondgeleid en omdat de kinderen een vriendenpas voor twee personen van het museum krijgen kunnen ze gratis met hun ouders terugkomen. Voor 2019 reiken de plannen alweer verder: Rijksmuseum Boerhaave organiseert dan de Zomerschool van JES Rijnland; een twee weken durend programma tijdens de zomervakantie over een specifiek thema. En, de kinderen werken, weliswaar in kleinere samenstelling, in samenwerking met een van de conservatoren van het museum mee aan pop up presentaties. Zo maakt Rijksmuseum Boerhaave werk van inclusiviteit: het verbreden van de herkomst van onze bezoekers.

Personeel

Directie/Bestuur:

Prof. Dr. D. (Dirk) van Delft (tot en met 31 maart 2018),
Ir. R.H. (Amito) Haarhuis, MSc/MEd (vanaf 1 april 2018)

Raad van Toezicht:

- Prof. Dr. D.D. (Douwe) Breimer (voorzitter, tot en met 24 september 2018),
- Prof. Dr. A.H.G. (Alexander) Rinnooy Kan (voorzitter, 1e termijn, vanaf 25 september 2018)
- Mw. Dr. E.S. (Els) van Eijck van Heslinga (vice-voorzitter)
- Ir. R. (Rein) Willems (financiën/audit)
- Prof. Dr. P.C.W. (Pancras) Hogendoorn (lid)
- Dhr. H.L. (Hein) Meijers (lid, tot 24 september 2018)
- Prof. Dr. Ir. I. (Ionica) Smeets (lid, 1e termijn, vanaf 25 september 2018)

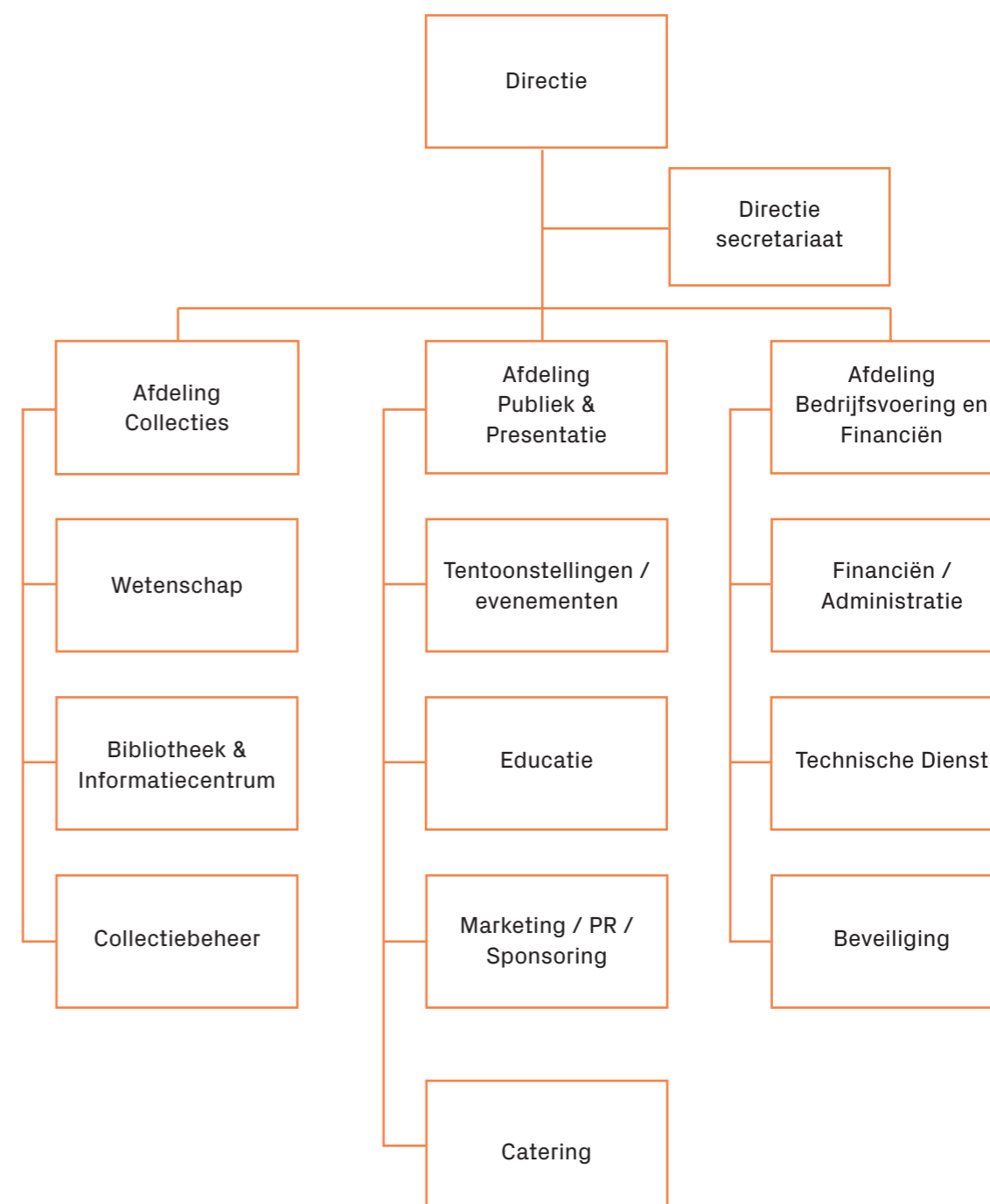
De Raad van Toezicht van Rijksmuseum Boerhaave kwam in 2018 vier keer formeel bijeen en had frequent informeel contact met de directeur/bestuurder van het museum en de ondernemingsraad. Onderwerpen die tijdens de vergaderingen aan de orde kwamen, waren de algemene gang van zaken, activiteiten en evenementen, de financiële resultaten en de begroting, het welbevinden van het personeel, alsmede de afronding en de verantwoording van de verbouwing en herinrichting van het museum.

Ambassadeurs

Het museum verheugt zich in een bijzondere schare ambassadeurs die het museum op uiteenlopende wijze bij het museum en activiteiten betrokken zijn:

- José van Dijck, Universiteitshoogleraar Universiteit Utrecht
- Robbert Dijkgraaf, directeur Institute for Advanced Study, Princeton, en universiteitshoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam
- Ewine van Dishoeck, president elect International Astronomical Union en hoogleraar moleculaire astrofysica Universiteit Leiden
- Gerard 't Hooft, Nobelprijswinnaar natuurkunde
- Henk van Houten, Chief Technology Officer Philips
- André Kuipers, astronaut en ambassadeur Techniekpact
- Henri Lenferink, burgemeester Leiden
- Marjan van Loon, president-directeur Shell Nederland
- Wim Pijbes, directeur Stichting Droom en Daad
- Willy Spaan, voorzitter Raad van Bestuur LUMC
- Carel Stolker, rector magnificus en voorzitter College van Bestuur Universiteit Leiden
- Herman Wijffels, hoogleraar Duurzaamheid en maatschappelijke verandering Universiteit Utrecht.

Organogram



Financiën

Exploitatieresultaat en financiële positie

Wat betreft de financiën is het museum erin geslaagd het financieel resultaat over 2018 boven de begroting te laten uitkomen en met een bescheiden positief saldo te kunnen afsluiten.

Rijksmuseum Boerhaave sluit 2018 (na de bestemming en onttrekkingen uit bestemmingsreserves) af met een klein positief saldo van € 17.678. Het museum heeft per 31 december 2018 een algemene reserve van € 653.244, hetgeen een solvabiliteit van 38 procent geeft (algemene reserve en bestemmingsfonds OCW-cultuurnota gedeeld door het balanstotaal exclusief de bestemmingsreserves, vooruit ontvangen projectsubsidies en de lang- en kortlopende schulden uit hoofde van de verbouwing en herinrichting).

De 'eigen inkomsten' van Rijksmuseum Boerhaave liggen duurzaam op niveau. In 2018 is de norm van 19,5 procent van de structurele rijksbijdrage met 36 procent ruimschoots gehaald.

Deze inkomsten waren in 2018 voor 15% bezoekers-gerelateerd; voor 10% bestonden ze uit inkomsten van het museumcafé, de museumwinkel en evenementen; 9% betrof sponsorinkomsten voor met name de herinrichting van het museum; 2% waren collectie-gerelateerde en overige inkomsten. Rijksmuseum Boerhaave heeft bij de herinrichting ook geïnvesteerd in een nieuwe horecavoorziening, museumwinkel en faciliteiten voor catering van evenementen. Hiermee heeft het cultureel ondernemerschap van de organisatie een impuls gekregen, en dit heeft geleid tot een toename aan inkomsten uit het museumcafé, de museumwinkel en evenementen.



“Wat een geweldige ode
aan het menselijk vernuft.”

Balans

Rijksmuseum Boerhaave

BALANS PER 31 DECEMBER 2018 (na bestemming exploitatiesaldo)

ACTIVA	2018		2017	
	€	€	€	€
Vaste activa				
Materiële vaste activa		7.410.963		8.065.016
Viottende activa				
Vorraden		19.085		13.909
Vorderingen				
- Debiteuren	168.396		74.127	
- Belastingen	86.305		488.624	
- Overige vorderingen en overlopende activa	221.931		167.714	
Liquide middelen		476.632		730.465
		1.693.119		5.873.046
		2.188.836		6.617.420
Totaal activa		9.599.799		14.682.436

PASSIVA	2018		2017	
	€	€	€	€
Eigen vermogen				
Algemene reserve	653.244		457.014	
Bestemmingsfonds OCW	2.296		180.848	
Bestemmingsreserves	2.146.387		2.451.127	
		2.801.927		3.088.989
Voorzieningen		28.215		28.345
Langlopende schulden		5.411.821		5.114.405
Kortlopende schulden				
Vooruit ontvangen projectsubsidies	340.000		340.000	
Schulden aan leveranciers	232.703		667.730	
Belastingen en premies sociale verzekeringen	105.025		98.608	
Overige schulden en overlopende passiva	680.108		5.344.359	
		1.357.836		6.450.697
Totaal passiva		9.599.799		14.682.436

Exploitatierkening

Rijksmuseum Boerhaave

CATEGORIALE EXPLOITATIEREKENING OVER 2018

	WERKELIJK 2018	BEGROTING 2018	WERKELIJK 2017
BATEN	€	€	€
Opbrengsten			
Directe opbrengsten:			
- Publieksinkomsten	940.554	768.692	124.355
- Overige inkomsten	65.784	89.500	101.709
Indirecte opbrengsten	81.811	82.000	59.841
Totaal Opbrengsten	1.088.149	940.192	285.905
Subsidies / Bijdragen			
Structurele subsidie Ministerie van OCW:			
- Erfgoedwet, collectiebeheer	1.166.874	1.157.509	2.025.429
- Culturele basisinfrastructuur	2.074.939	2.037.157	1.314.366
- Erfgoedwet, huisvesting	1.336.290	1.329.366	1.139.032
Bijdragen uit private middelen waarvan:			
Incidentele subsidie Ministerie van OCW	327.938	16.861	16.861
Overige incidentele publieke subsidies	121.654	127.000	211.175
Bijdragen uit private middelen:			
- particulieren incl. vriendenstichting	185.749	188.600	870.726
- bedrijven	172.944	222.817	160.149
- private fondsen	193.000	275.000	40.000
- goede doelenloterijen	95	-	29.943
Totaal Subsidies / Bijdragen	5.579.483	5.354.310	5.807.681
Totale Baten	6.667.632	6.294.502	6.093.586

	WERKELIJK 2018	BEGROTING 2018	WERKELIJK 2017
LASTEN	€	€	€
Salarislasten	2.710.056	2.627.879	2.315.233
Afschrijvingen	1.103.387	1.094.224	242.300
Huur	1.578.574	1.654.483	1.430.290
Aankopen	146.930	158.600	269.703
Overige lasten	1.416.431	1.614.593	2.040.583
Totale lasten	6.955.378	7.149.779	6.298.109
Saldo uit gewone bedrijfsvoering	-/- 287.746	-/- 855.277	-/- 204.523
Saldo rentebaten en -lasten	684	-	8.669
Exploitatieresultaat	-/- 287.062	-/- 855.277	-/- 195.854

Balans

Caecilia Stichting

BALANS PER 31 DECEMBER 2018 (na bestemming exploitatiesaldo)

ACTIVA	31 DECEMBER 2018		31 DECEMBER 2017	
	€	€	€	€
Vlottende activa				
Vorderingen				
- Belastingen	6.568		7.806	
- Overige vorderingen en overlopende activa	952		95	
		7.520		7.901
Liquide middelen		93.484		66.529
Totaal activa		101.004		74.430

PASSIVA	31 DECEMBER 2018		31 DECEMBER 2017	
	€	€	€	€
Eigen vermogen				
Algemene reserve	7.560		372.401	
Resultaat boekjaar	(7.456)		(364.841)	
		104		7.560
Langlopende schulden				
Vooruit ontvangen bijdragen vrienden voor het leven		36.538		52.143
Kortlopende schulden				
Vooruit ontvangen vriendenbijdragen		210		540
Overige schulden en overlopende passiva		64.152		14.187
Totaal passiva		101.004		74.430

Bestuur Caecilia Stichting

Prof. Dr. D.D. Breimer (voorzitter)

Prof. Dr. D. van Delft (secretaris/penningmeester, t/m maart 2018)

Ir. R.H. Haarhuis, MSc/MEd (vanaf 1 april 2018)

Prof. Dr. Ir. I. Smeets (lid)

Contact vriendenbeleid

Drs. A. J. Scholten (hoofd Publiek en Presentatie Rijksmuseum Boerhaave)

Exploitatierkening

Caecilia Stichting

REKENING VAN BATEN EN LASTEN OVER 2017

	WERKELIJK 2018	BEGROTING 2018	WERKELIJK 2017
BATEN	€	€	€
Opbrengsten			
Donateurs			
- Vrienden van Rijksmuseum Boerhaave	17.130	20.000	19.020
- Vrienden voor het leven	15.605	15.605	15.606
- Particulieren, periodieke schenkingen	925	675	675
- Particuliere donaties	3.270	2.000	2.010
- Bedrijfsdonateurs	140.000	140.000	140.000
Totale Baten	176.930	178.280	177.311

	WERKELIJK 2018	BEGROTING 2018	WERKELIJK 2017
LASTEN	€	€	€
Donaties aan Rijksmuseum Boerhaave inzake:			
- Vriendenactiviteiten	40.850	30.000	42.076
- Bijdrage herinrichting	-	-	360.000
- Aankoop voorwerpen	140.000	140.000	140.000
Overige kosten	3.598	1.700	1.697
Totale lasten	184.448	177.700	543.773
Saldo uit gewone bedrijfsvoering	-/- 7.518	580	-/- 366.462
Saldo rentebaten en -lasten	62	35	1.621
Exploitatieresultaat	-/- 7.456	615	-/- 364.814

Stakeholders

Rijksmuseum Boerhaave verheugt zich in de steun van een breed palet aan partners. De herinrichting van het museum werd breed omarmd, maar ook afzonderlijke tentoonstellingsprojecten en onderwijsprogramma's gericht op talentontwikkeling konden op de steun van partners rekenen. Een overzicht.

Meerjarige samenwerking

Rijksmuseum Boerhaave geeft sinds de heropening in december 2017 invulling aan meerdere partnerships. Met de wetenschappelijke uitgeverij Brill is een vijfjarige samenwerking opgezet. Brill is de oudste uitgeverij van Nederland en opgezet rond de Universiteit Leiden. Meerdere historische wetenschappelijke uitgaven van Brill bevinden zich in de collectie en de presentatie van het museum.

Daarnaast zijn er meerjarige samenwerkingen met de innovatieve bedrijven en kennisinstututen Sanquin, Wetsus, TU Delft, Leyden Jar, Galapagos, Cosine en Philips.



Wetsus

tu delft

leyden jar



cosine

philips



Partners bij de tentoonstellingen

Merck

Farmaceut Merck is partner van de tentoonstelling Op recept, 350 jaar medicijnen. In deze tentoonstelling ontdekt de bezoeker de geschiedenis van vier eeuwen medicijnontwikkeling.



Stieltjesfonds

De familietentoonstelling Spelen met wiskunde is op 15 december gelijktijdig met de heropening van Rijksmuseum Boerhaave geopend voor publiek. De educatieve tentoonstelling is ondersteund door de Stichting Thomas Stieltjes.

stieltjesfonds

Mondriaanfonds, Fonds 1818, Prins Bernhard Cultuurfonds

Deze fondsen steunden de driejarige samenwerking tussen Rijksmuseum Boerhaave en De Museumfabriek in Enschede, resulterend in de tentoonstelling Frankenstein; op weg naar een nieuwe mens en de publicatie De vrolijke Frankenstein, een boeiende nevenprogrammering en educatieve workshops en – programma's.

Fonds 1818



Universiteit Leiden

De tentoonstelling Herman Boerhaave en de Gouden Eeuw van de wetenschap kwam tot stand dankzij een bijdrage van de Universiteit Leiden.



Partners bij educatieve programmering

Stichting Zorg en Zekerheid

Stichting Zorg en Zekerheid en Rijksmuseum Boerhaave hebben een driejarige samenwerkingsovereenkomst die zich richt op gezondheid. Rijksmuseum Boerhaave biedt alle groepen 7 en 8 van de basisscholen in het werkgebied van Zorg en Zekerheid een gratis begeleidde museumles Gezondheid & Ziekte.



De Stichting Zorg en Zekerheid maakte ook De Dokterstas mogelijk, een gratis activiteit voor families met kinderen in de leeftijd van 8 t/m 12 jaar. Met De Dokterstas gaan de bezoekers op pad door Rijksmuseum Boerhaave. Tijdens hun ontdekkingsreis komen zij van alles te weten over het menselijk lichaam en kruisen beroemde onderzoekers hun pad.

RIVM

In navolging van het succesvolle programma over antibioticaresistentie voor het MBO onderwijs verleende het RIVM het museum een financiële bijdrage voor de doorontwikkeling van dit programma voor het VMBO. Inmiddels is 'Bacteriën VS Antibiotica' (VMBO 3 TL/GL) ontwikkeld en in gebruik genomen.



Colofon

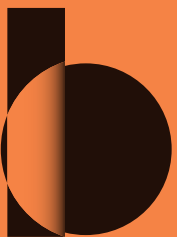
Redactie: Annelore Scholten
Ontwerp: Studio BrandendZant
Fotoverantwoording: Mike Bink
Portret Amito Haarhuis: Suzanne Blanchard

Rijksmuseum Boerhaave
Lange Sint Agnietenstraat 10
2312 WC Leiden

Postbus / P.O. Box 11280
2301 EG Leiden The Netherlands

Tel. 071 7519999
www.rijksmuseumboerhaave.nl





**rijksmuseum
boerhaave**